

Adam Maria Szymski*, Kamila Nowak**

Dylematy polskiego modernizmu na Pomorzu Zachodnim w II połowie XX wieku

The dilemmas of the polish modernism in West Pomerania in the 2nd half of the 20th century

Słowa kluczowe: modernizm, architektura geometryczna

Key words: modernism, geometric architecture

1. WSTĘP

Dla takich miast jak Szczecin, Koszalin, Słupsk czy Kołobrzeg wyraźny wpływ „szkoły berlińskiej”, eksperymentów Ernesta Maya i Brunona Tauta z oczywistych powodów skończył się definitywnie wraz z upadkiem III Rzeszy i przyłączeniem tzw. „Ziem Zachodnich” do Polski w 1945 roku.

Dla zasiedlających te tereny przesiedlonych z Kresów Wschodnich, ale i szukających tu swego nowego miejsca zamieszkania, przybywających z terenów centralnej Polski nowych mieszkańców „niemiecka przeszłość” stanowiła całkowitą *tabula rasa*. Okres powojenny oznaczał też dla architektury tych ziem, a szczególnie dla terenu Pomorza Zachodniego „nowe otwarcie” pozbawione ‘naturalnej’ ciągłości tradycji i sentymentów. Przed pierwszymi, wykształconymi już w utworzonej w Szczecinie w 1947 roku Wyższej Szkole Inżynierskiej absolwentami skupionymi w oddziale szczecińskiego „Miastoprojektu” otworzyły się praktycznie nieograniczone wprost możliwości wprowadzenia w życie wyniesionych z ukończonych trzyletnich studiów idei, głównie zdefiniowanych w abstrakcyjnym haśle „odbudowy

1. INTRODUCTION

For towns such as Szczecin, Koszalin, Słupsk or Kołobrzeg the influence of the “Berlin school”, the experimentations of Ernest May and Bruno Taut for obvious reasons ended definitely upon the fall of the Third Reich and the incorporation of the “Recovered Territories” by Poland in 1945.

For newcomers resettling those territories, forced to leave Eastern Borderlands [*Kresy Wschodnie*] or seeking new places of abode, who fled from central Poland, the “German past” of the region was a complete *tabula rasa*. The post-war period had become for the architecture of those territories, in particular the West Pomerania, a “new opening” deprived of ‘natural’ continuity of tradition and sentiments. The first graduates, educated at the Higher School of Engineering established in Szczecin in 1947, grouped in the Szczecin-based branch of “Miastoprojekt”, encountered almost unlimited possibilities. By implementing the ideas and concepts learnt during the 3-year studies and defined in the abstract slogan “restoration through reconstruction”, by the end of

* prof. zw. dr hab. inż. arch., Katedra Architektury Współczesnej, Teorii i Metodologii Projektowania, Wydział Budownictwa i Architektury, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

** mgr inż. arch., Katedra Architektury Współczesnej, Teorii i Metodologii Projektowania, Wydział Budownictwa i Architektury, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

* *prof. zw. dr hab. inż. arch., The Chair of Modern Architecture, Theory and Designing Methodology, Faculty of Civil Engineering and Architecture, West Pomeranian University of Technology in Szczecin*

** *mgr inż. arch., The Chair of Modern Architecture, Theory and Designing Methodology, Faculty of Civil Engineering and Architecture, West Pomeranian University of Technology in Szczecin*

przez przebudowę”. Tak powstawać zaczęły z końcem lat 50. „nowe-stare miasta” w Szczecinie, Koszalinie, Stargardzie Szczecińskim, Słupsku, Kamieniu Pomorskim i w wielu innych mniejszych miejscowościach Pomorza Zachodniego, w powiązaniu z eksperymentami urbanistycznymi całkowicie zmieniając krajobraz Ziemi Pomorskiej.

W sumie, w zestandaryzowanej w formie bliźniaczej architektury quasi-modernistycznej, w lepszym lub gorszym wykonawstwie budowlanym naśladowującym podobne w konwencji estetycznej realizacje powstające w innych częściach powojennej Polski, trudno doszukać się przykładów rozwiązań w pełni oryginalnych, które z upływem mijającego czasu mogłyby stanowić dzieła wybitne, godne do wpisania ich do powojennych, z II połowy XX wieku annałów historii architektury.

Paradoksalnie być może najoryginalniejsze z nich – szklany pawilon handlowy „Barbara” zlokalizowany przy ul. Krzywoustego w Szczecinie już dziś nie istnieje. Jedyny wpisany do rejestru zabytków – kino „Kosmos” (także w Szczecinie) skutecznie obudowano. Najlepszy przykład czerpania inspiracji z tradycji bauhausowskich – pawilon „Czasu” – pod presją czasu przebudowano. Szczęśliwie pozostał (w nieco zmodernizowanej formie) najlepszy chyba w Polsce przykład fazy przejściowej od „socrealizmu” do „modernizmu” w postaci Ratusza Miejskiego w Koszalinie, będące specyficznym przykładem reinterpretacji historyzmu „domki profesorskie” przy Zamku Piastowskim w Szczecinie i pozostała po zespole zabudowy sklepów „Baltony”, zamykająca ich kompozycję centralna forma ekspresyjnego „Grzybka”. Ostatnią z listy pozostaje strukturalna forma auli Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie całkowicie zasłonięta gęsto porastającym teren lokalizacji drzewami.

2. ROZWINIĘCIE

Kino „Kosmos” wybudowano w centrum miasta przy ul. Wojska Polskiego 8 w Szczecinie, na placu powstałym po zburzonej przedwojennej kamienicy.

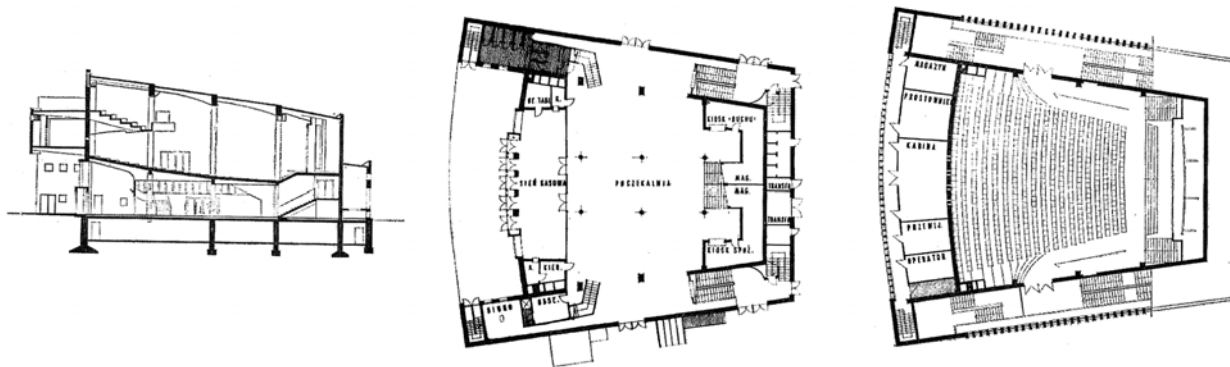
the 1950s “new-old towns” began to emerge in Szczecin, Koszalin, Stargard Szczeciński, Słupsk, Kamień Pomorski and in many other townships across West Pomerania, followed by urbanistic experiments, thus altering the landscape of Pomerania entirely.

In result, it is difficult to find in the standardised, twin, quasi-modernistic architecture, with better or worse building workmanship, imitating similar – in terms of visual concept – projects emerging in other regions of the post-war Poland examples of original solutions that could become prominent works, worth recording in the history of architecture of the after-war decades in the 2nd half of the 20th century.

Ironically, perhaps the most original of all projects, i.e. the glassed shopping pavilion “Barbara” located at Krzywoustego Street in Szczecin does no longer exist. The only building entered into the register of monuments – the “Kosmos” cinema (also in Szczecin) has been restored successfully. The best example inspired by the Bauhaus tradition – “Czas” pavilion was reconstructed under a great time pressure. Fortunately, while somewhat modernised, there has remained the Town Hall in Koszalin, which is perhaps the best illustration in Poland of the transitional phase from “socialist realism” to “modernism”, or the “professors’ houses” near the Piast Castle in Szczecin, which are a specific example of how historicism is reinterpreted, or the vestiges of “Baltona” stores closed by an expressive “mushroom-shaped” form. The last on the list is the structural appearance of the hall of the Medical University in Szczecin, which is obscured by thickset trees on the site.

2. EXPLICATION

The “Kosmos” cinema was built in the centre of the town at 8 Wojska Polskiego Street in Szczecin, on a square that replaced a demolished pre-war tenement house. It was designed in 1956 by architect Andrzej Korzeniowski, the most important for the development

Ryc. 1. Zdjęcie lewe: Przekrój wzdłuż budynku. Zdjęcie środkowe: rzut parteru. Zdjęcie prawe: rzut na poziomie widowni (źródło: Bal W., Dawidowski R., Szymiski A.M., *Architektura polska lat 1945–1960 na obszarze Pomorza Zachodniego*, WALKOWSKA, Szczecin 2004, s. 217)

Fig. 1. Photo on the left: Lengthwise profile of the building. In the centre: view of the ground-floor. On the right: view of the auditorium (source: Bal W., Dawidowski R., Szymiski A.M., *Architektura polska lat 1945–1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* [Polish architecture in years 1945–1960 in West Pomerania], WALKOWSKA, Szczecin 2004, p. 217)

Ryc. 1a. Zdjęcie lewe: Kino „Kosmos” w latach 60. (źródło: www.sedina.pl). Zdjęcie środkowe i prawe: widok na kino „Kosmos”, które od ul. Wojska Polskiego zostało zasłonięte przez biurowiec „Kosmos Art & Business Center” (fot. K. Nowak, 2016)

Fig. 1a. Left photo: “Kosmos” cinema in 1960s (source: www.sedina.pl). Photo in the centre and on the right: view of “Kosmos” cinema obscured by “Kosmos Art & Business Centre” from the side of Wojska Polskiego Street (photo by K. Nowak, 2016)

Zostało zaprojektowane przez najbardziej znaczącego dla rozwoju „szczecińskiego modernizmu”, przybyłego do Szczecina po studiach w Krakowie architekta Andrzeja Korzeniowskiego w 1956 roku (ryc. 1).

Oddane do użytku w 1959 roku, z widownią na 600 osób i panoramicznym ekranem, na wiele lat stało się swoistym symbolem nowoczesności. Budynek celowo odsunięto od historycznej linii zabudowy, tworząc plac przed głównym wejściem – miejsce spotkań widzów. Następnie płynnie przestrzeń placu łączyła się z wnętrzem kina, które w środku zwężało się, aby w sali kinowej na nowo się powiększyć. Klatki schodowe zaprojektowano wzdłuż zewnętrznych ścian z prefabrykatowymi żaluzjami. Na elewacji frontowej rzeźbiarz Sławomir Lewiński zaprojektował charakterystyczną zewnętrzną mozaikę [1, s. 94–97] (ryc. 1a).

W 2006 roku budynek kina – jako PIERWSZY z powojennych realizacji na terenie Pomorza Zachodniego – został wpisany do rejestru zabytków i przez kolejne lata nieużytkowany ulegał powolnej dewastacji. Dziś w 2016 roku nadal istnieje, lecz niełatwo go dostrzec. Na placu, który znajdował się przed kinem wzdłuż ulicy Wojska Polskiego, powstał – za zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków – nowoczesny biurowiec „Kosmos Art & Business Center”, który „uzupełniając” obrzeżną zabudowę kwartału, budynek kina całkowicie przysłonił.

Budowa nowego obiektu zakończyła się w marcu 2015 roku, lecz deklarowana przez inwestora rewitalizacja budynku dawnego kina nie nastąpiła. Dawne kino miało rozbłysnąć blaskiem jak w latach 60. Dodatkowo miała powstać w nim przestrzeń konferencyjna, a w podziemiach galeria. Według oświadczenia prezesa zarządu firmy Mark Invest odpowiedzialnej za przeprowadzenie rewitalizacji nie jest to takie pewne, chociaż: „będzie ono przeznaczone na cele społeczne. Nie wiem jeszcze na jakie, bo prowadzimy rozmowy z wieloma partnerami. Być może będzie to kultura, a może sport” [2].

Znacznie gorzej potoczyły się losy kolejnego przykładu oryginalnego obiektu czasu polskiego modernizmu – strukturalnego **Pawilonu Handlowego „Barbara”** – autorstwa architektów Zbigniewa Grudzińskiego oraz Jana Około-Kułaka, który powstał przy współpracy z plastykiem Bronisławem Siebersem. Wybudowany w 1960 roku przy ul. Krzywoustego 76 w Szczecinie nieopodal kina „Kosmos”, w miejscu wy-

of “Szczecin modernism”, who came to Szczecin following his studies in Kraków (fig. 1).

Commissioned for use in 1959, with an audience of 600 and a panoramic screen, the cinema remained a symbol of modernity for many years. The building was intentionally shifted from the historic alignment to form an open area before the main entrance, which became a convenient meeting place for cinema-goers. The open area seamlessly merged with the cinema’s interior, which narrowed inside to extend once again in the auditorium. The stair halls were designed along external walls with prefabricated blinds. The façade displayed a mosaic wall created by sculptor Sławomir Lewiński [1, p. 94–97] (fig. 1a).

In 2006, the cinema’s building was the FIRST among post-war structures in West Pomerania to be entered into the register of monuments; however, as it was unused over the years it slowly fell into ruin. Today in 2016, it still exists, but can hardly be noticed. A contemporary “Kosmos Art & Business Centre” constructed – at the consent of the voivodeship monuments conservator – and complementing the buildings of the quarter where the square was located in front of the cinema along Wojska Polskiego Street, now hides it from view.

The construction of the new object was completed in March 2015; yet, the revitalisation of the cinema building – though declared by the investor – was not undertaken. The longstanding cinema was to shine with grandness as in 1960s. In addition, it was to accommodate a conference hall and a gallery in the underground. According to a statement of the president of the management Board of Mark Invest, which was responsible for the revitalisation project, this is not certain but “it will be intended for social purposes. I do not know what purposes yet as we are currently talking with many partners. It may be culture or even sports” [2].

Another example of an original object of the Polish modernism, which is the structural **“Barbara” Shopping Pavilion** designed by architects Zbigniew Grudziński and Jan Około-Kułak, developed in cooperation with a visual artist Bronisław Siebers, suffered a fate much worse. Built in 1960 at 76 Krzywoustego Street in Szczecin in close vicinity to the “Kosmos” cinema in the place of tenement houses destroyed during the war,

Ryc. 2. Zdjęcie lewe: pawilon handlowy „Barbara” (Źródło: „Architektura” 11/12 1961). Zdjęcie prawe: budynek mieszkalny, który powstał w miejscu pawilonu handlowego „Barbara” (fot. K. Nowak, 2016)

Fig. 2: Photo on the left: “Barbara” shopping pavilion (source: “Architektura” 11/12 1961). On the right: a residential building constructed in the place of “Barbara” shopping pavilion (photo by K. Nowak, 2016)

burzonych podczas wojny kamienic, charakteryzował się całkowicie przeszkloną od strony ulicy fasadą. Innowacyjna konstrukcja fasady budynku zaprojektowana przez inżyniera Bazylego Grygoruka została wykonana ze stali, natomiast konstrukcję nośną zadaszenia tworzyło dwanaście wykonanych z żelbetu grzybkowych podpór. Doskonale widoczne z zewnątrz, podkreślały wrażenie przenikania się wnętrza budynku z jego zewnątrz. Na szczególną uwagę zasługiwało wejście główne, które zostało oparte również na grzybkowym dźwigarze [1, s. 67] (ryc. 2).

W 2000 roku władze miasta zdecydowały o wyburzeniu tego wyjątkowego pawilonu, a w jego miejscu w 2012 roku powstał nowy budynek mieszkalno-usługowy o dość oryginalnym, pseudoeklektycznym wystroju elewacji.

O przeniesieniu pawilonu w inne miejsce lub o możliwej, lecz technicznie skomplikowanej nadbudowie władze samorządowe Szczecina nawet nie pomyślały. Decyzja o zburzeniu pawilonu nie spotkała się też ani z protestem SARP, ani z protestem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Za to w centrum miasta, przy ul. L. Rayskiego 1 do dnia dzisiejszego można zobaczyć dawny **Pawilon Centrali Zaopatrzenia Szkół „Cezas”** autorstwa architekta Mariana Rąbka, który zbudowano w 1969 roku.

Jednopiętrowy pawilon jest najlepszym przykładem czerpania inspiracji zarówno z tradycji bauhausowskich, w którym przestrzeń wnętrza przenikała się z zewnętrzną, jak i fascynacji twórczością Le Corbusiera. Subtelnej lekkości temu wolno stojącemu budynkowi dodaje podcięcie przeszklonego parteru, przy którym znajdował się (obecnie całkowicie zabudowany) pasaż prowadzący do wnętrza kawiarni i sklepów w sąsiednim wieżowcu. Na pierwszym piętrze i w piwnicy przewidziano wzorcownię Centrali Zaopatrzenia Szkół. Na szczególną uwagę zasługuje geometryczna forma z frontową elewacją, w której nadwieszono ujęte w „żelbetową ramę” okno ze stałymi pionowymi żaluzjami [1, s. 126, 127].

Do dnia dzisiejszego pawilon nie został zburzony, jednak nieszczęśliwie go przebudowano. Zabudowany został podcień ze stolarką okienną o różnych kolo-

it featured a fully glassed façade. The innovative construction of the front elevation designed by an engineer Bazyli Grigoruk was made of steel, while the bearing construction of the roofing was supported by twelve reinforced concrete mushroom-shaped slabs. Seen from the outside, they added to the impression that the building’s interior melds with its exterior. The main entrance was worth special attention because it was based on a mushroom-shaped support as well [1, p. 67] (fig. 2).

In year 2000, the town authorities decided to demolish this exceptional pavilion to construct in its place in 2012 a new residential & shopping edifice of a rather unusual, pseudo-eclectic front wall.

The authorities of Szczecin did not even consider relocating the pavilion or – building an additional storey, which was a viable even though technically challenging solution. The decision to demolish the pavilion was neither protested by the Association of Polish Architects SARP nor the voivodeship monuments conservator.

Still, in the very centre of the town at 1 L. Rayskiego Street today we can see the former **Centre of School Supplies Pavilion [Pawilon Centrali Zaopatrzenia Szkół „Cezas”]** designed by architect Marian Rąbek and built in 1969.

The one-storey pavilion is the best example of inspiration derived from both the Bauhaus tradition, where the interior mingles with the exterior space, and the works of Le Corbusier. Subtle lightness of this detached building is achieved by sloped, glassed ground-floor, which accommodated a passageway (presently fully developed) leading to a café and stores in the neighbouring high-rise building. The first floor and the basement were to house a model room for the Centre of School Supplies. Special attention should be given to the geometric form of the front elevation displaying a window with fixed vertical blinds, arranged in a reinforced-concrete frame [1, s. 126, 127].

Thus far, the pavilion has not been demolished; however, it was refashioned in a most unfortunate way. The passageway with windows in different colours was rebuilt and a gable roof added, made of metal sheet

rach oraz dobudowano dwuspadowy, pokryty blachą, wsparty na kolumnach, półokrągły daszek. Na dodatek przeszklenie pierwszego piętra z prefabrykowanymi pionowymi żaluzjami jest niemal niewidoczne, ponieważ ukryto je za wielkoformatowymi reklamami. Przed samym pawilonem ustawiono budki z szybkim jedzeniem, wypełniając nimi plac przed głównym wejściem. Od przeciwległej strony dobudowano kolejny parterowy pawilon, całkowicie zniekształcając pierwotny zamysł projektanta. Wszystko za zgodą TAK SAMORZĄDOWEGO, JAK I PAŃSTWOWEGO nadzoru budowlanego i z cichą aprobatą organizacji zawodowej architektów. Pomimo tego pawilon ten po gruntownej renowacji nadal może wrócić do swego pierwotnego kształtu (ryc. 3).

Kolejnym świetnym przykładem zaprojektowanym przez Mariana Rąbka jest **Aula Kopernikańska Pomorskiej Akademii Medycznej** przy ul. Świętego Józefa, która została wybudowana w 1973 roku

Ryc. 3. Pawilon Centrali Zaopatrzenia Szkół „Cezas” (fot. K. Nowak, 2016)

Fig. 3. “CEZAS” Centre of School Supplies Pavilion (photo by K. Nowak, 2016)

[1, s. 153, 154]. Ostała się do dzisiaj w pierwotnej formie bez zmian, w części zasłonięta gęstymi drzewami i zastawiona samochodami.

W pierwszym momencie wzrok widza kieruje się na strzeliste, ażurowe podpory, pomiędzy którymi znajduje się przeszklenie. Zarówno elewacja frontowa, jak i tylna przypominają tafłę szkła, którą przecina kamienna, łukowata ściana (ryc. 4). Aula zdobyła tytuł „Mister Szczecina”¹ 1973 roku, co może stanowić najlepszą ilustrację obowiązujących wówczas w środowisku osiadłych na Pomorzu Zachodnim architektów „standardów estetycznych” [3, s. 68].

Warto nadmienić, że w Szczecinie powstało też kilka obiektów sportowych, które w latach swego powstania budziły podziw mieszkańców Szczecina swą nowoczesnością. Jednym z nich jest **Wojewódzki Dom Sportu (WDS)** przy ul. Wąskiej 16 – również autorstwa Mariana Rąbka – ostatecznie ukończony w 1969 roku.

Jest to zespół trzech budynków połączonych ze sobą, który zdobył tytuł „Mister Szczecina” 25-lecia [1, s. 100]. Mieścił w sobie mały i duży basen

and with a semi-circular canopy supported on columns. Moreover, the glass wall on the first floor with prefabricated vertical blinds is practically unnoticeable because it is obscured by big-size advertisements. In front of the pavilion are fast-food booths cramming the square before the main entrance. Another ground-floor pavilion was built on the opposite side, thus distorting the primary concept of the designer. All this upon consent of the LOCAL AND STATE building supervision authorities and tacit approval of the architects’ professional organisation. Nevertheless, if renovated from top to bottom, the pavilion can be restored to its initial form (fig. 3).

Another remarkable building designed by Marian Rąbek is the **Copernicus Hall of the Pomeranian Medical Academy** at Świętego Józefa Street, which was built in 1973 [1, p. 153, 154]. It has been preserved to date in an unchanged form, partially hidden by densely placed trees and parked cars.

At first, attention is captured by soaring, open-work supports with glass in between them. Both the front and rear elevation resemble a panel of glass, intersected with a stone, arched wall (fig. 4). The hall was awarded the “Mister of Szczecin” title in 1973¹, which may be considered the best illustration of “aesthetic standards” prevailing among the architects that settled in West Pomerania [3, p. 68].

It is worth mentioning that also several sports objects were erected in Szczecin, which at the time of their construction were admired by the locals owing to their modernity. One of such objects is the **Sports Centre (Wojewódzki Dom Sport – WDS)** at 16 Wąska Street, also designed by Marian Rąbek, and finally completed in 1969.

It comprises a structure of three buildings connected with each other, which was awarded the title of the 25-years “Mister of Szczecin” [1, p. 100]. It accommodated a small and big swimming pool with supporting facilities and a sports hall. Characteristic geometric and simple in form overlapping objects were and still are a good example of spatial – urban solutions that did not attempt to interfere with the historical buildings of the 19th-century town.

In 2007, a competition was held for the development and modernisation of the Sports Centre, won by Orłowski Szymański Architekci Sp. J. In result, in 2011 a new 50-metre Olympic swimming pool was constructed with facilities. Today, the object is known as the “Floating Arena” and is popular throughout the year as proven by the fact that it is visited by more than 1000 people every day. It is used not only by Szczecin locals for recreation, but also for training purposes.

z zapleciami oraz halę sportową. Charakterystyczne geometryczne i proste w formie, nałożone na siebie obiekty były i nadal pozostają dobrym przykładem zastosowanych rozwiązań przestrzenno-urbanistycznych bez próby ingerencji w zabudowę historyczną XIX-wiecznego miasta.

W 2007 roku rozstrzygnięto konkurs na rozbudowę i modernizację Wojewódzkiego Domu Sportu, w którym zwyciężyło biuro Orłowski Szymański Architekci Sp.J. W konsekwencji w 2011 roku powstał nowy 50-metrowy olimpijski basen wraz z zapleczem. Dziś zespół obiektów nazywa się „Floating Arena” i cieszy się powodzeniem przez cały rok, o czym świadczy fakt, że każdego dnia odwiedzany jest przez ponad 1000 osób. Korzystają z niego nie tylko szczecinianie w celach rekreacyjnych, ale również treningowych. W obiekcie systematycznie odbywają się również zawody pływackie i mecze piłki wodnej.

Poddana modernizacji – w pełni eksploatowana jest również hala sportowa z zapleczem, z której korzystają sekcje: siatkarska, koszykarska, bokserska oraz sekcja walk wschodu. W hali przewidziano widownię na 1200 osób, dzięki czemu stała się atrakcyjna dla organizatorów imprez rozrywkowych. W obiekcie dodatkowo znajduje się siłownia sportowa i sale konferencyjne. Przyjezdni sportowcy i goście mają możliwość skorzystać z 45 miejsc noclegowych wraz z wyżywieniem w dobudowanym hotelu [4].

Tuż nad Odrą, przy ul. ul. Jana z Kolna 9 w Szczecinie zlokalizowano budynek **Kapitanatu Portu**. Obiekt został zaprojektowany w 1964 roku przez architekta Ryszarda Jaroszka. Od zakończenia budowy w roku 1968 do dnia dzisiejszego można podziwiać go w niezmiętej formie. Wyjątkowa lokalizacja sprawia, że jest doskonale widoczny zarówno od strony ulicy, jak i wody. Sylweta bryły nawiązuje do okrętu. Wskazuje na to podcięty parter, który sprawia wrażenie, jakby nie istniał, a piętro było zawieszona na niczym. Przestrzeń zewnętrzna swobodnie przepływa i łączy się z przeszklonym, częściowo zabudowanym parterem budynku, w którym znajduje się hall główny z wachlarzowymi schodami. W fasadzie można dostrzec zróżnicowane materiały wykończeniowe, które różnią się między kondygnacjami, a harmonijne pionowe okna na pierwszym piętrze sprawiają wrażenie niekończącej się wstęgi.

Przy ul. Gdańskiej 40 w Szczecinie w 1966 roku został wybudowany **kompleks pawilonowo-handlowy „Baltona”**, którego autorami byli architekci: Andrzej Korzeniowski, R. Maciejewska i A. Małecki [5, s. 73, 74]. Wybudowany przy głównej ulicy wjazdowej do prawobrzeżnej części Szczecina pełnił funkcję sklepu

The object hosts swimming contests and water football matches on a regular basis.

The sports hall with amenities has been modernised and is used regularly by volleyball, basketball, boxing and martial arts teams. The hall has an audience capacity of 1200, which makes it attractive for organisers of various events. The object additionally accommodates a gym and conference halls. Sportspeople and guests have access to lodging and board in 45 rooms in an adjoining hotel [4].

Right over the Oder River, the **Port Authority office** is located at 9 Jana z Kolna Street in Szczecin.

Ryc. 4. Aula Kopernikańska Pomorskiej Akademii Medycznej (fot. K. Nowak, 2016)

Fig. 4. The Copernicus Hall of the Pomeranian Medical Academy (photo by K. Nowak, 2016)

The building was designed in 1964 by architect Ryszard Jaroszek. Since the end of the construction in 1968 to date, the building can be admired in its unchanged form. Owing to its unique location, it is perfectly visible from both the street and the water. The silhouette of the structure resembles a vessel. This impression is evoked by sloping ground floor, which makes it look as if it did not exist and the storey was suspended on nothing at all. The outer space opens freely and merges with a glassed, partially overbuilt ground floor of the building with the main hall featuring fan-shaped stairs. The façade displays various finishing materials, which differ between storeys, while vertical windows on the first floor give the impression of an endless ribbon.

At 40 Gdańska Street in Szczecin in 1966 a **“Baltona” pavilion & shopping complex** was built, designed by architects Andrzej Korzeniowski, R. Maciejewska and A. Małecki [5, p. 73, 74]. The complex was erected on the main way to the right riverside part of Szczecin and functioned as a shop and office of Przedsiębiorstwo Handlu Zagranicznego “Baltona”. The objects that surrounded the reinforced concrete rotund, which was the principal element of the composition, had been demolished. However, the mushroom-shaped object – thanks to an intervention of one of the co-authors of this lecture, has been preserved and is presently included in a project of architects of

oraz biura Przedsiębiorstwa Handlu Zagranicznego „Baltona”. Obiekty, które otaczały żelbetową rotundę stanowiącą główny element kompozycyjny, zostały już zburzone. Natomiast sam „grzybek” – dzięki interwencji jednego ze współautorów artykułu – ocalał i został obecnie uwzględniony w projekcie architektów z hiszpańskiego biura TAG a+m oraz szczecińskiego ATBL Adama Ligierko.

W koncepcji zagospodarowania terenu Szczecin Odra Park nad Kanałem Parnickim przewidziano wybudowanie czterech budynków klasy A, w tym hotelu, biur, sklepów i usług oraz garażu podziemnego. Natomiast zachowana rotunda będzie pełnić funkcję punktu obsługi klienta. Planowane zakończenie pierwszego etapu budowy przewidziano na koniec roku 2017 [6].

Do obiektów, które były cenne na ziemi szczecińskiej, można również dołączyć między innymi Dom Kultury „Korab” przy ul. 1 Maja, który otwarto w 1979 roku. Na początku pełnił funkcję Stoczniewego Domu Kultury, w którym sala widowiskowa mogła pomieścić 505 osób. W 1991 roku stocznia wydzierżawiła obiekt i powstała w nim restauracja Metropol. Po kilku latach z funkcji gastronomicznej przeobraził się w sklep meblowy, po czym został całkowicie zburzony, niejako dokumentując tym samym koniec czasu modernizmu tak w samym Szczecinie, jak i na całym Pomorzu Zachodnim.

W nieco zmodernizowanej formie ostał się **Ratusz Miejski w Koszalinie**, jako najlepszy chyba w Polsce przykład fazy przejściowej od „socrealizmu” do „modernizmu”. Zaprojektowany przez architekta Władysława Michałowskiego oraz jego żonę Marię, został ostatecznie oddany do użytku w 1962 roku [5, s. 98].

Budynek powstał w miejscu zburzonego podczas wojny ratusza, w północnej części rynku. Charakteryzuje się podłużną, czterokondygnacyjną formą z wysuniętą poza obrys budynku wieżą jako dominantą kompozycyjną. Wejście główne przewidziano w osi zarówno rynku, jak i budynku ratusza, co jednoznacznie kieruje interesantów do jego wnętrza. Elewacja frontowa w całości jest przeszkolona przez dwa rodzaje okien. Mniejsze tworzą siatkę na ścianie wieży, doświetlając wewnętrzną klatkę schodową, zaś w pozostałej części elewacji zastosowano większe okna, ułożone w linii zarówno horyzontalnie, jak i wertykalnie. Dzięki takiemu zabiegowi wyraźnie dostrzega się podział elewacji na poszczególne kondygnacje. Ratusz do dzisiaj mieści Urząd Miejski (ryc. 5).

W wyniku ogólnopolskiego konkursu na „projekt modernizacji Rynku w Koszalinie” wygrał projekt autorstwa „KOBÉ STUDIO”. W przeciwieństwie do przeprowadzonych działań rewitalizacyjnych zabytkowych rynków w Krakowie czy we Wrocławiu autorzy nagrodzonej pracy zaproponowali przebudowę Rynku w Koszalinie z zastosowaniem współczesnej konwencji architektonicznej.

Projekt przedstawia sześcienny pawlion, który w części naziemnej pełni funkcję galerii sztuki i sceny, natomiast w kondygnacji podziemnej mieści kino, klub,

a Spanish office TAG a+m, and Szczecin-based ATBL Adam Ligierko.

The land development concept for Szczecin Oder Park over the Parnicki Channel envisages four class A buildings, including a hotel, offices, shops and services and an underground parking. The rotund shall function as a customer service office. The first phase of the project is planned at the end of 2017 [6].

Objects once valuable in Szczecin also include – among others – the “**Korab**” Culture Centre at 1 May street, launched in 1979. In the beginning, it functioned as a shipyard’s culture centre with a hall accommodating 505 people. In 1991, the shipyard leased it to the Metropol restaurant. After several years, the object changed its function from food services to a furniture store. Then, it was demolished entirely, thus documenting the end of the modernism era both in Szczecin and the West Pomerania.

Endured, though in a somewhat modernised form, had the **Town Hall in Koszalin**, which is perhaps the best example in Poland of the transitional phase from social realism to modernism. Designed by architect Władysław Michałowski and his wife Maria it was commissioned in 1962 [5, p. 98].

The building was erected in the place of the Town Hall destroyed during the war, in the northern part of the market square. It has an oblong, four-storey form with a tower protruded beyond the building’s outline as a compositional feature. The main entrance is situated in the axis of both the market and the Town Hall, thus directing the visitors towards its inner parts. The front elevation is fully glassed with two types of windows. The smaller windows form a sort of mesh on the tower wall, bringing light to the stair hall, while larger windows are arranged both horizontally and vertically. Owing to this the division of the façade into storeys is clearly visible. The Town Hall now serves as the office of town authorities (fig. 5).

The nationwide competition for “a project of modernisation of the Market Square in Koszalin” was won by the “KOBÉ STUDIO”. In contrast to revitalisation projects of historical markets in Kraków or Wrocław, the authors of the successful project proposed the

Ryc. 5. Ratusz w Koszalinie (źródło: Bal W., Dawidowski R., Szymiski A.M., *Architektura polska lat 1945–1960 na obszarze Pomorza Zachodniego*, WALKOWSKA, Szczecin 2004, s. 98)

Fig. 5. The Town Hall in Koszalin (source: Bal W., Dawidowski R., Szymiski A.M., *Architektura polska lat 1945–1960 na obszarze Pomorza Zachodniego*, WALKOWSKA, Szczecin 2004, p. 98)

kręgielnie i gastronomię. Poza terenem opracowania architekci zaproponowali również modernizację budynku Ratusza, proponując obłożenie elewacji jasnym piaskowcem [7].

Zachowanie istniejącego od ponad 50 lat obiektu w niezminionej formie, w zestawieniu z nową formą zaprojektowanego na placu rynkowym pawilonu, może stanowić z kolei dobry przykład tworzenia nowej jakości architektonicznej w przestrzeni miejskiej z jednoczesnym zachowaniem szacunku dla obiektu ilustrującego fazę przejściową dwóch okresów stylistycznych w polskiej powojennej architekturze – obiektu będącego też już od wielu lat powojennym symbolem miasta.

3. ZAKOŃCZENIE

Paradoksalnie obiekty, które zostały tu wymienione i które można zaliczyć do najbardziej cennych z okresu polskiego modernizmu na ziemi szczecińskiej, dzisiaj albo już nie istnieją, albo zostały przebudowane bez poszanowania ich pierwotnej formy.

Przestawione w artykule przykłady najbardziej spektakularnych osiągnięć architektów polskich tworzących na północno-zachodnich terenach Polski po roku 1945 i ich w sumie dość przypadkowych losów każą zadać – nadal aktualne – pytanie o rozumienie wartości architektury w powszechnym odbiorze społecznym i w ocenie jej wartości przez profesjonalnie do tego powołanych historyków sztuki.

Okres powszechnie określany mianem „modernizmu” przeszedł już do historii i z perspektywy minionego czasu architektura „modernistyczna”, OPISANA I SKLASYFIKOWANA, winna stać się, tak jak w poprzednich okresach swego rozwoju, częścią historii sztuki, a dzieła znaczące dla tego okresu winny podlegać ścisłej ochronie. Jak to wygląda w praktyce, wymownie ilustrują losy kina „Kosmos”, na którego przykładzie można wywnioskować, że nawet wpisanie do rejestru zabytków nie musi oznaczać, że obiekt ten będzie chroniony tak, jak chroni się dziś uznane za „zabytkowe” budowle z końca XIX wieku. Czy ten stan rzeczy jest wyłącznie specyficzną cechą regionu, czy też stanowi symptomatyczny stan „biernej obserwacji” charakterystyczny dla terenu całej Polski, pozostaje – póki co – pytaniem retorycznym.

Zupełnie osobnym problemem pozostaje stan zachowania oryginalnej dokumentacji, na podstawie której obiekty te zostały zbudowane. Pomimo rygorystycznych przepisów dotyczących zasad jej przechowywania dokumentacja ta w istocie albo już w ogóle nie istnieje, albo jej stan uniemożliwia wprost odczytanie. Stosownej archiwizacji nie prowadziły ani regionalne oddziały Stowarzyszenia Architektów Polskich, ani – tym bardziej – państwowe służby konserwatorskie. Dlatego z perspektywy mijającego czasu coraz trudniejszym stanie się nie tylko zabieganie o ich ochronę, ale – co nie mniej ważne – prowadzenie badań nad stanem rozwoju architektury polskiej całego okresu pierwszej połowy XX wieku.

reconstruction of the Market Square in Koszalin in a contemporary architectonic style.

The project comprises a cubical pavilion with an art gallery and a scene in the above-ground part and a cinema, a club, a bowling hall and restaurants in the underground. Apart from the projected site, the architects also proposed to renew the Town Hall building by covering its façade with fair sandstone [7].

Preserving the object that has existed in an unchanged form for 50 years – compared with the new form of the pavilion projected on the market square – may become a good example of a new architectonic quality in urban space, while showing respect for the building that illustrates a transitional phase of two stylistic periods in Polish post-war architecture – a building that has been for many years after the war a symbol of the town.

3. FINAL CONCLUSIONS

Ironically, the abovementioned edifices that may be considered the most precious examples of the Polish modernism in Szczecin region either are no longer existent or have been reconstructed without any respect for their initial forms.

The examples of the most spectacular achievements of the Polish architects working in the north and west of Poland after 1945 and the desultory history of those buildings, which are discussed in this lecture, necessitate a question – that still remains valid – as to how the value of architecture is perceived by the society and art historians, who are professionally apt in formulating such opinions.

The period commonly termed as “modernism” is history and from the point of view of the past era “modernistic” architecture DESCRIBED AND CLASSIFIED should become, as in previous stages of its development, part of the history of art, whereas important works of the period ought to be under strict protection. How this is practised is best illustrated by the “Kosmos” cinema, which proves that even if an object is listed in the register of monuments it does not necessarily have to be protected like the buildings of the end of the 19th century, considered today as “historical”. Whether this state of affairs is only a specificity of the region, or an indicative condition of “passive observation” characteristic for the entire country remains at this instant a rhetoric question only.

Another issue is the preservation of the original documentation based on which those edifices had been built. Despite rigorous regulations concerning archives, such documentation in fact does no longer exist or its condition does not allow for its further use. The regional offices of the Association of Polish Architects did not maintain proper archives; neither did the state conservatory authorities. Hence, as time goes by, it will be more and more difficult not only to seek their preservation but also – importantly – to study the Polish architecture of the entire period in the first half of the 20th century.

¹ „Mister Szczecina” – nagroda przyznawana w plebiscycie mieszkańców miasta od 1962 roku na najpiękniejszy budynek wybudowany w Szczecinie w kolejnym roku edycji z pośród nominantów wskazanych przez komisję składającą się z przedstawicieli Towarzystwa Przyjaciół Szczecina, Szczecińskiego Oddziału SARP i redakcji gazety „Kurier Szczeciński”.

¹ The „Mister of Szczecin” prize is awarded in a direct vote of the town residents since 1962 to the most beautiful building constructed in Szczecin in successive years of the initiative’s edition, among nominees indicated by a commission composed of representatives of the Society of Friends of Szczecin, the Szczecin branch of the Association of Polish Architects and the editing team of “Kurier Szczeciński” newspaper.

REFERENCES

- [1] Bal W., Dawidowski R., Raczyński M., Sietnicki M., Szymski A.M. Architektura polska lat 1961–1975 na obszarze Pomorza Zachodniego. WALKOWSKA, Szczecin, 2007.
- [2] Rabenda M. Kosmos wcale nie będzie kinem? Zmieniły się plany właściciela nieruchomości. Gazeta Wyborcza (online) homepage: <http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,87121,19334285,kosmos-wcale-nie-bedzie-kinem-zmieniły-sie-plany-wlasciciela.html> (access: 2015–12–12).
- [3] Szymski A.M. Architektura i architekci Szczecina (1945–1995). Architektura Szczecina na tle osiągnięć polskiej architektury współczesnej. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin, 2001.
- [4] (online) homepage: <http://mosrir.szczecin.pl/obiekty/floating-arena-50m/>
- [5] Bal W., Dawidowski R., Szymski A.M. Architektura polska lat 1945–1960 na obszarze Pomorza Zachodniego. WALKOWSKA, Szczecin, 2004.
- [6] (online) homepage: <http://www.szczecinodrapark.com/pol/description-grzybeck.html>
- [7] (online) homepage: http://www.kobestudio.pl/projekt_rynku_w_koszalinie.php

Streszczenie

Okres powojenny oznaczał dla architektury polskich ziem, a szczególnie dla terenu Pomorza Zachodniego „nowe otwarcie” pozbawione ‘naturalnej’ ciągłości tradycji i sentymentów. Przed pierwszymi, wykształconymi już w utworzonej w Szczecinie w 1947 roku Wyższej Szkole Inżynierskiej absolwentami skupionymi w oddziale szczecińskiego „Miastoprojektu” otwarły się praktycznie nieograniczone wprost możliwości. Wprowadzenie w życie wyniesionych z ukończonych trzyletnich studiów idei, głównie zdefiniowanych w abstrakcyjnym haśle „odbudowy przez przebudowę”, zaczęły powstawać z końcem lat 50. „nowe-stare miasta” w Szczecinie, Koszalinie, Stargardzie Szczecińskim, Słupsku, Kamieniu Pomorskim i w wielu innych mniejszych miejscowościach Pomorza Zachodniego, w powiązaniu z eksperymentami urbanistycznymi całkowicie zmieniając krajobraz Ziemi Pomorskiej.

Abstract

The post-war period had become for the architecture of Poland, in particular the West Pomerania, a “new opening” divested of a ‘natural’ continuity of tradition and sentiments. The first graduates, educated at the Higher School of Engineering established in Szczecin in 1947, grouped in the Szczecin-based branch of “Miastoprojekt”, encountered almost unlimited possibilities. By implementing the ideas and concepts learnt during the 3-year studies and defined in the abstract slogan “restoration through reconstruction”, by the end of the 1950s “new-old towns” began to emerge in Szczecin, Koszalin, Stargard Szczeciński, Słupsk, Kamień Pomorski and in many other townships across West Pomerania, followed by urbanistic experiments, thus altering the landscape of Pomerania entirely.